

владу?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=441. – Назва з титул. екрану. **4.** Капустин В. С. Введение в теорию социальной самоорганизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.narod.ru/Kapustin12.htm>. – Назва з титул. екрану. **5.** Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/leona01/txt13.htm>. – Назва з титул. екрану. **6.** Панина Н. Мониторинг социально-политических изменений 1994-2005: год перелома / Институт социологии НАН Украины, 2006. – 243 с. **7.** Резнік О. Ставлення населення України до конституційного ладу держави / Українське суспільство 1992-2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007 – 544 с. **8.** Урнов М. Ю. Эмоциональная атмосфера общества как объект политологического исследования: постановка проблемы. Препринт WP14/2007/01. – М.: ГУ ВШЭ, 2007 – 76 с. **9.** Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с. **10.** Шахтемірова О. Ціннісні орієнтації та політична свідомість // Нова політика. – 1999. – № 4. – С. 24-27.

УДК 328.1:316.346.2

ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Алла Погорєлова,
кандидат філософських наук,
головний консультант Інституту законодавства
Верховної Ради України

У статті аналізується розвиток гендерних підходів у роботі українського парламенту. Розглядається гендерна культура як обов'язковий компонент культури парламентаризму.

Ключові слова: гендерна культура, парламент, комітети Верховної Ради України.

The article is dedicated to analysis of the development of gender approaches in work of Ukrainian parliament. The author reviews gender culture as a basic component of the culture of parliamentarism.

Keywords: gender culture, parliament, the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Проблеми розвитку українського парламентаризму привертають чимраз більшу увагу вітчизняних дослідників як в історичному аспекті, так і в аспекті осмислення сучасного періоду, означеного прийняттям Конституції України 1996 року [1]. Поняття «український парламентаризм» завдяки багатом політологам і юристам сприймається, слушно зауважує В. Шаповал, як актуальний феномен, унікальність якого аж ніяк не заперечує співвіднесеності із загальним явищем парламентаризму, яке найбільшою мірою притаманне розвинутим країнам [2].

Головне, на що звертають увагу вітчизняні дослідники, це те, що сучасний парламентаризм – фундаментальне надбання демократії, «система взаємодії суспільства і держави, для якої історично характерними є визнання провідної, а в наш час – особливої і суттєвої ролі загальнонаціонального постійного колегіального представницького органу державної влади – парламенту – в здійсненні державно-владних функцій» [2].

Наше трактування поняття «парламентаризм» полягає у визначенні його як співтворчості держави і суспільства під час здійснення демократичного врядування із провідною роллю парламенту. Тобто акцентується увага на необхідності творення демократії разом: державі, як системі трьох гілок влади, і суспільству, яке складається із громадян чоловічої та жіночої статі. Сучасне розуміння демократії – це розуміння її як демократії паритетної, гендерної демократії.

На цьому фундаментальному принципі наголошували ще передові мислителі минулого. Видатний англійський учений XIX ст. Джон Стюарт Мілл був глибоко переконаний, що «протягом усіх прогресивних періодів історії людства становище жінок змінювалось у бік наближення до рівності з чоловіками» [3]. Він підкреслював, що звеличення або приниження жінок можна розглядати як найкращий тест і найточнішу міру цивілізованості народу чи епохи.

У наші дні принцип рівності прав і можливостей чоловіків та жінок втілено в міжнародних документах, відображено в законах щодо проблем гендеру в різних країнах з урахуванням їхніх національних особливостей. Варто зазначити, що Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята 1979 року, була ратифікована Україною ще 1980 року. Вона є найважливішим базовим міжнародним документом, який регламентує діяльність усіх держав у сфері формування та реалізації політики рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок.

Як відомо, 80–90-ті роки минулого століття характеризуються переосмисленням шляхів розв'язання проблеми рівності статей, що позначилося на процесі національного новотворення українського

суспільства. На розвиток і зміну «концепції поліпшення становища жінок», як зазначає Т. М. Мельник, у світовій і національній свідомості утверджується концепція гендерного забезпечення розвитку, прогресу і справедливості. Вона спрямована не лише на зміни в якісних характеристиках однієї статі, а на долання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного розвитку, ліквідацію всіх форм дискримінації щодо будь-якої статі, наповнення гендерним компонентом усієї системи суспільної й державної життєдіяльності, гендерним підходом до оцінки її планів та результатів, визначення гендерної перспективи [4].

Конституція України закріплює рівні права чоловіків і жінок, а от із реальними можливостями їх реалізації справа дещо складніша. В Українському парламенті, мусимо визнати, переважна більшість чоловіків-політиків ще не піднялися до розуміння гендеру як принципу, як комплексної проблеми – вони нерідко зводять її до традиційного «жіночого питання» і таким чином гальмують не лише розвиток парламентаризму, а й прогресивний суспільний поступ.

Утім, було б несправедливо не помічати позитивних зрушень гендерного характеру як у парламенті, так і в суспільстві загалом. Саме завдяки активній позиції громадськості, особливо жіночих організацій, успішній реалізації актуальних гендерних проєктів за підтримки Програми рівних можливостей ПРООН, Програми сприяння парламенту України, інших міжнародних організацій та фондів у тісній співпраці з державними інституціями в українському суспільстві зростає розуміння того, що динамічний розвиток країни неможливий без мобілізації її людського капіталу, без єдності соціальної самоорганізації і державного врядування. В рамках зазначених проєктів проводяться ґрунтовні соціологічні дослідження, змістовні круглі столи, видаються посібники, методологічні та методичні матеріали, які позитивно впливають на підвищення гендерної культури як складової загальної та політичної культури суспільства [5, 6, 7].

Ми виходимо з того, що зміст культури визначається системою вірувань, цінностей і норм. Гендерна культура розглядається як «сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлена демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями» [6]. Демократичний вибір України, зафіксований у Конституції України 1996 р., диктує необхідність розгляду проблем розвитку культури суспільства (зокрема в гендерному аспекті) в діалектичній взаємодії з проблемами розвитку парламентаризму, демократизації самого парламенту, який покликаний залучати найширші верстви населення до вирішення державних справ. Важко переоцінити роль законодавчої влади у творенні суспільства

гендерної рівності. Це і гендерно-правові можливості виборчого законодавства, усвідомлення політичними партіями необхідності формування парламенту на гендерно-паритетних засадах, і представництво жінок і чоловіків у складі депутатів, а також робота парламенту щодо формування гендерної політики.

Гендерний фактор дедалі більше проявляється в діяльності українського парламенту, інтенсифікує його взаємодію з громадськістю. Визначальним у розгортанні цих процесів став 2005 рік, коли було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цього ж року в результаті творчої співпраці Інституту законодавства ВРУ та Програми рівних можливостей ПРООН підготовлено практичний посібник «Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України», обґрунтовано необхідність проведення гендерної експертизи законопроектів, розроблено навчальну програму з цих питань для комітетів парламенту. Зазначена програма розрахована на цільові групи, які можуть створюватися в рамках парламентського комітету і включати працівників Апарату Верховної Ради України, помічників-консультантів народних депутатів України, експертів відповідних підрозділів Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, громадських організацій, які залучаються парламентськими комітетами до роботи у складі робочих груп з підготовки відповідних законопроектів, проведення слухань у комітетах, загально-парламентських слухань, днів Уряду.

Розвиток сучасного українського парламентаризму, з визначальною роллю професійного парламенту, вимагає врахування гендерного компоненту при здійсненні всіх конституційних повноважень Верховної Ради України, всіх парламентських функцій. Традиційно до основних парламентських функцій віднесено законотворчість, прийняття державного бюджету, контроль за його виконанням, контроль за діяльністю органів виконавчої влади. Умовно супутною можна вважати установчу функцію прийняття конституцій, але з огляду на палкі дискусії політиків та науковців навіть щодо проблеми порядку ухвалення нової та змін до чинної Конституції України, її умовність стає очевидною і скоріше відчувається наближеність до основних функцій.

Мають велике значення і такі парламентські функції, як зовнішньополітична, судова (розгляд парламентом процедури імпичменту або інших подібних процедур), номінаційна функція, сенс якої полягає в призначенні чи обранні на певні посади, звільненні з посад, наданні згоди на призначення і звільнення з посад осіб у випадках, передбачених конституціями. Окреслені функції визначають основний зміст діяльності парламентів, не вичерпуючи, звісно, всього їхнього переліку.

Гендерна політика значною мірою залежить від її інституційно-правового забезпечення, зокрема й у самому парламенті. Йдеться про те, щоб вимоги законів «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України» відповідали вимогам Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків».

Якщо у цьому законі йдеться про гендерну експертизу законопроектів, то відповідно у законі про регламент ВРУ має бути вимога щодо проведення такої експертизи, визначено структуру, яка б відслідковувала цю роботу. Помітним кроком у цьому сенсі стало створення у Комітеті з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики.

Деякі науковці стверджують, що практичне забезпечення рівності жінок і чоловіків перебуває здебільшого не в площині законодавчої неврегульованості, а в сфері соціально-економічних відносин, низького рівня життя, зубожіння частини населення. На наш погляд, коректніше говорити про взаємозв'язок і взаємовплив зазначених чинників для розв'язання цих проблем.

Сучасне розуміння гендеру, висока гендерна культура особливо важливі на рівні такої унікальної інституції, як парламент. Не слід забувати про психологічний бік справи. Адже в психології та культурі населення зміни відбуваються за провідної участі правлячих еліт – на центральному, регіональному рівнях. Можна стверджувати, що особистість парламентаря, його робота, діяльність комітетів, фракцій за широкої об'єктивної поінформованості про них через засоби масової інформації можуть стимулювати в населення як вузькі ринкові, так і широкі демократичні настанови, усвідомлення необхідності гендерної симетрії, що обов'язково позначається на настроях електорату, на результатах виборів і на діяльності органів влади.

Поміркуймо також над питанням про гендерний баланс, а точніше – гендерний дисбаланс в українському парламенті протягом шести скликань.

У складі Верховної Ради України I скликання налічувалось 13 жінок (3 %), II – 15 (3,3 %), III – 37 (8 %), IV – 24 (5,3 %), VI – 36 (8 %). З огляду на бажання України досягти європейських норм і стандартів життя також і в політичній сфері, можуть бути цікавими дані про кількість жінок у складі європейських парламентів, що дають уявлення про світовий рейтинг парламентів різних країн за представництвом у них жінок (див. таблицю).

Рейтинг	Країна	Нижня палата (або одна палата)				Верхня палата/сенат			
		Вибори	К-ть місць	Жінки	%	Вибори	К-ть місць	Жінки	%
2	Швеція	09.2006	349	162	46,4	-	-	-	-
6	Нідерланди	11.2006	150	63	42,0	05.2007	75	26	34,7
7	Фінляндія	03.2007	200	80	40,0	-	-	-	-
8	Норвегія	09.2009	169	66	39,1	-	-	-	-
11	Бельгія	06.2007	150	57	38,0	06.2007	71	29	40,8
11	Данія	11.2007	179	68	38,0	-	-	-	-
17	Німеччина	09.2009	622	204	32,8	N.A.	69	15	21,7
18	Македонія	06.2008	120	39	32,5	-	-	-	-
20	Білорусь	09.2008	110	35	31,8	07.2008	58	19	32,8
26	Швейцарія	10.2007	200	58	29,0	10.2007	46	10	21,7
31	Португалія	09.2009	230	63	27,4	-	-	-	-
43	Молдова	07.2009	101	24	23,8	-	-	-	-
45	Естонія	03.2007	101	23	22,8	-	-	-	-
50	Латвія	10.2006	100	22	22,0	-	-	-	-
52	Сербія	05.2008	250	54	21,6	-	-	-	-
53	Італія	04.2008	630	134	21,3	04.2008	322	58	18,0
56	Болгарія	07.2009	240	50	20,8	-	-	-	-
58	Люксембург	06.2009	60	12	20,0	-	-	-	-
58	Польща	10.2007	460	92	20,0	10.2007	100	8	8,0
61	Литва	10.2008	141	27	19,1	-	-	-	-
63	Франція	06.2007	577	109	18,9	09.2008	343	75	21,9
68	Словаччина	06.2006	150	27	18,0	-	-	-	-
70	Казахстан	08.2007	107	19	17,8	10.2008	47	2	4,3
78	Чеська Республіка	06.2006	200	31	15,5	10.2008	81	14	17,3
84	Росія	12.2007	450	63	14,0	N.A.	169	8	4,7
114	Україна	09.2007	450	36	8,0	-	-	-	-

N.A. – дані відсутні

Багато хто з дослідників схильний бачити причину низької кількості жінок-депутатів у відсутності в законі про вибори вимог щодо квот представництва жінок у виборчих списках партій: наприклад, одна жінка у кожній п'ятірці списку або, навпаки, один чоловік у кожній п'ятірці. Фактом є те, що подібні пропозиції знову і знову не знаходять підтримки депутатів під час відповідних голосувань. Водночас існують відомі рекомендації міжнародних організацій щодо тимчасових спеціальних заходів з досягнення гендерного балансу в парламенті через відповідне виборче законодавство. Йдеться про застосування позитивної дискримінації через гендерне квотування, яке розглядається як гарантування для жінок і чоловіків гендерної рівності у разі гендерної незбалансованості. Не привернув ще уваги українського

парламенту багатий міжнародний досвід розв'язання цієї проблеми. Так, наприклад, 130 політичних партій у 61 країні прийняли системи квот у добровільному порядку, в 30 країнах прийняті закони про обов'язкові квоти [7, с. 18.].

На наш погляд, гендерний паритет у політиці діалектично пов'язаний з політикою гендерного паритету. Слід наполегливо вживати заходів з підвищення рівня культури парламентаризму, яка полягає у постійному відчутті парламентом і суспільством (як чоловіками, так і жінками) один одного під час здійснення демократичного врядування. Гендерна культура – обов'язковий компонент культури парламентаризму, а розширення доступу громадян до законотворчого процесу – магістральний шлях демократизації самого парламенту, що веде до збагачення його контактів із суспільством, підвищення якості не лише законопроектів, а й здійснення всіх парламентських функцій.

Важливо, що з 2005 року в секретаріатах комітетів українського парламенту визначаються ті працівники, які повинні займатися гендерними проблемами на систематичній основі, користуючись спеціальними посібниками з гендерних питань, зокрема тим, що підготовлений Інститутом законодавства Верховної Ради України у співробітництві з Програмою рівних можливостей ПРООН, матеріалами Програми сприяння парламенту України, низки міжнародних організацій та фондів з питань гендерної політики [8].

Доцільним видається розгляд у кожному комітеті конкретних гендерних проблем за участю представників виконавчої влади, експертів як з метою просвітництва, обізнаності з міжнародним досвідом, так і для впровадження в практику роботи комітетів і фракцій певних заходів, що включали б:

- систематичний гендерний аналіз законопроектів на їхню відповідність міжнародним правовим нормам, європейському законодавству, наслідків їхнього застосування;
- чітку періодичність контролю з боку комітетів діяльності відповідних міністерств, відомств щодо реалізації гендерної стратегії;
- вимогу з боку комітетів під час висування кандидатур на високі посади для затвердження Верховною Радою України розглядати спочатку декілька кандидатур за принципом 50х50.

Такі гендерні акценти могли б з волі депутатів знайти відображення в законах «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України».

Життя вимагає постійного звернення до проблем створення рівних можливостей для чоловіків та жінок на рівні і парламенту, й уряду, підвищення ролі комітетів ВРУ, депутатських фракцій, груп у питаннях впровадження гендерної рівності.

Важливо, на наш погляд, частіше запрошувати до розмови з читачем і радіослухачем, особливо молодим, тих політиків-чоловіків, які подолали чоловічу зверхність у політиці, тобто є справжніми професіоналами. Саме їхні погляди на гендерні проблеми найкраще впливатимуть на зміни як суспільного ідеалу, так і буденної свідомості.

Ставлення до гендерних проблем самого парламенту, безумовно, впливає на усвідомлення суспільством необхідності гендерної симетрії, позначається на настроях електорату, на результатах виборів і відтак на якості діяльності органів влади.

1. Український парламентаризм: минуле і сучасне / [за ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К.: Парламентське видавництво, 1999; Георгіца А. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. – Чернівці: Рута, 1998; Ганжуров Ю. Парламент України в політичній комунікації. – К.: Вид. «Україна», 2007; Ющик О. Теоретичні основи законодавчого процесу. – К.: Парламентське видавництво, 2004; Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. – Листопад 1997 року. – К., 1997.

2. Шаповал В. Парламентаризм в Україні: пошуки парадигми чи рух до нового? // Віче. – № 5. – 1997. – с. 15. 3. Мілл Д. С. Про свободу. – К., 2001. – С. 386. 4. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К., 2004 р. 5. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем / Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. 6. Інтеграція гендеру в національні державні програми. – К., 2006. – с. 7. 7. Гендерні перетворення в Україні. – К., 2007. 8. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України. Практичний посібник. – К. – 2005; Матеріали круглого столу «Розширення доступу громадян до законодавчого процесу». – Київ, Парламентське видавництво. – 2006; Гендерна політика в комітетах Верховної Ради України. За матеріалами круглого столу 18 січня 2007 року. – К., 2007.